

บทที่ 2

ทฤษฎี วัตถุประสงค์และวิธีวิจัย

2.1 ทฤษฎี และการปฏิบัติที่สนับสนุนแนวคิด

เกษตรทฤษฎีใหม่ตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นทฤษฎีที่ต้องการมุ่งเน้นการพัฒนาในระดับคุณภาพชีวิตของเกษตรกรไทย โดยเกษตรกรที่มีพื้นที่น้อยและทุนทรัพย์ต่ำ สามารถจัดสรรที่ดินปลูกพืช กักเก็บน้ำเพื่อใช้สอยภายในครอบครัวและเมื่อสามารถเลี้ยงดูครอบครัวได้จึงนำผลผลิตที่เหลือนำออกขายเพื่อเป็นรายได้ และพัฒนาสู่ระบบชุมชนต่อไป ซึ่งเป็นการมุ่งเน้นเพื่อการเลี้ยงชีพ ผู้วิจัยมีแนวคิดว่าจะพอจัดแบ่งที่ทำกินนั้นมาใช้สำหรับการปลูกไม้ไว้สร้างบ้านเป็นของตนเองได้ ดังนั้นจึงได้ทำการศึกษาแนวทางเกษตรทฤษฎีใหม่จากเอกสารที่เป็นทั้งหนังสือ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ รวมทั้งการลงพื้นที่เพื่อหาข้อมูลในเบื้องต้น ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ดังนี้

- เกษตรทฤษฎีใหม่ตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง
- ตัวอย่างการปรับใช้พื้นที่ตามแนวทางเกษตรทฤษฎีใหม่
- หลักเกษตรทฤษฎีใหม่กับแนวความคิดการปลูกไม้เพื่อเตรียมวัสดุในการสร้างบ้าน

2.1.1 เกษตรทฤษฎีใหม่ตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

“เศรษฐกิจพอเพียง” (Sufficiency Economy) เป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำรัสชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยมาโดยตลอดรวมถึงการพัฒนาและบริหารประเทศ ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของ ทางสายกลาง คำนึงถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว ตลอดจนใช้ความรู้ ความรอบคอบ และคุณธรรม ประกอบการวางแผน การตัดสินใจ และการกระทำ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542)

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชทานปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในวโรกาสต่างๆมาตั้งแต่ปี 2517 ต่อเนื่องจนถึงปัจจุบันรวมเวลาแล้วไม่ต่ำกว่า 25 ปี เศรษฐกิจพอเพียงเริ่มเป็นที่รู้จักเมื่อคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (กปร.) เป็นหน่วยงานแรกๆที่ถือกำเนิดขึ้นเพื่อสนองแนวพระราชดำริ นำหลักเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ พัฒนาโครงการต่างๆ ในขั้นต้นมีการมุ่งเน้นการพัฒนาทางด้านเกษตรกรรม ตามที่ได้ทรงพระราชทานแนวทาง “เกษตรทฤษฎีใหม่” พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงทำการศึกษาและวิจัยเชิงปฏิบัติเกี่ยวกับทฤษฎีใหม่มาเป็นเวลานานตั้งแต่ปี พ.ศ. 2532 ในพื้นที่ส่วนพระองค์ขนาด 16 ไร่ 2 งาน 23 ตารางวาใกล้วัดมงคล ตำบลห้วยบง อำเภอเมือง จังหวัดสระบุรี และทรงมอบให้มูลนิธิชัยพัฒนาที่

ทรงจัดตั้งขึ้นมาเพื่อเสริมโครงการของรัฐ ทั้งนี้ก่อนที่จะทรงนำเอกสารออกเผยแพร่อย่างเป็นทางการในปี พ.ศ. 2537 นั้น ทรงให้จัดตั้ง "ศูนย์บริหารพัฒนา" ตามแนวพระราชดำริ อยู่ในความรับผิดชอบของมูลนิธิชัยพัฒนา เพื่อเป็นต้นแบบสาธิตการพัฒนาด้านการเกษตร โดยประสานความร่วมมือระหว่าง วัตถุประสงค์และรัฐ ทำการเผยแพร่อาชีพการเกษตรและจริยธรรมแก่ประชาชนในชนบท โดยทรงหวังว่าหากประสบความสำเร็จก็จะใช้เป็นแนวทางสาธิตในท้องที่อื่นๆ ต่อไป ทั้งนี้ในส่วนของการพัฒนาด้านการเกษตรนั้น ก็คือแนวคิดและมรรควิธีที่รู้จักกันในนาม "เกษตรทฤษฎีใหม่" เป็นแนวทางหรือหลักการในการจัดการทรัพยากรระดับไร่นา คือ ที่ดิน และน้ำ เพื่อการเกษตรในที่ดินที่มีขนาดเล็ก ให้เกิดประโยชน์สูงสุด หลักการสำคัญคือ เป็นระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียงที่เกษตรกรสามารถเลี้ยงตัวเองได้ โดยมีลำดับการดำเนินการ 3 ขั้นตอน (ไพเราะ เลิศวิราม, 2550) คือ

ขั้นที่ 1 เน้นการจัดการพื้นที่ เพื่อให้สามารถเลี้ยงตนเองและครอบครัวเป็นสำคัญ เมื่อเกษตรกรเข้าใจในหลักการและได้ปฏิบัติในที่ดินของตนจนได้ผลแล้ว ก็ต้องเริ่มขั้นที่ 2 คือ ให้เกษตรกรรวมพลังกันในรูปกลุ่ม หรือ สหกรณ์ ร่วมแรง ร่วมใจกันดำเนินการในด้านการผลิต การตลาด การค้า จนถึงระดับชุมชนและสังคม เมื่อดำเนินการผ่านขั้นที่สองแล้ว เกษตรกรจะมีรายได้ดีขึ้น ฐานะมั่นคงขึ้น เกษตรกรหรือกลุ่มเกษตรกรก็ควรพัฒนาก้าวหน้าไปสู่ขั้นที่ 3 คือ ทฤษฎีใหม่แบบก้าวหน้า ซึ่งจะต้องติดต่อประสานงาน เพื่อจัดหาทุน หรือแหล่งเงิน เช่น ธนาคาร หรือบริษัทห้างร้านเอกชน มาช่วยในการทำธุรกิจ การลงทุนและพัฒนาคุณภาพชีวิต ทั้งนี้ ทั้งฝ่ายเกษตรกรและฝ่ายธนาคารกับบริษัท จะได้รับประโยชน์ร่วมกัน

ในขั้นที่หนึ่งนั้น เป็นขั้นเริ่มต้นสำหรับเกษตรกรที่ต้องการเริ่มต้นการทำเกษตรทฤษฎีใหม่ เป็นการเน้นการจัดพื้นที่ในการปลูกพืชต่างๆ มีการจัดสรรพื้นที่ทำกินและที่อยู่อาศัย ให้แบ่งพื้นที่ออกเป็น 4 ส่วน ตามอัตราส่วน 30 : 30 : 30 : 10 ซึ่งหมายถึง พื้นที่ส่วนที่หนึ่งประมาณ 30% ให้ขุดสระเก็บกักน้ำ เพื่อใช้เก็บกักน้ำฝนในฤดูฝนและ ใช้เสริมการปลูกพืชในฤดูแล้ง ตลอดจนการเลี้ยงสัตว์น้ำและพืชน้ำต่าง ๆ (สามารถเลี้ยงปลา ปลูกพืชน้ำ เช่น ผักบุ้ง ผักคะเจด ฯ ได้ด้วย) พื้นที่ส่วนที่สองประมาณ 30% ให้ปลูกข้าวในฤดูฝน เพื่อใช้เป็นอาหารประจำวันในครัวเรือนให้เพียงพอตลอดปี เพื่อตัดค่าใช้จ่ายและสามารถพึ่งตนเองได้ พื้นที่ส่วนที่สามประมาณ 30% ให้ปลูกไม้ผล ไม้ยืนต้น พืชผัก พืชไร่ พืชสมุนไพร ฯลฯ เพื่อใช้เป็นอาหารประจำวัน หากเหลือบริโภคนำไปจำหน่าย และพื้นที่ส่วนที่สี่ประมาณ 10% ใช้เป็นที่อยู่อาศัย เลี้ยงสัตว์ และโรงเรือนอื่น ๆ (ถนน คันดิน กองฟาง ลานตาก กองปุ๋ยหมัก โรงเรือน โรงเพาะเห็ด คอกสัตว์ ไม้ดอกไม้ประดับ พืชผักสวน ครัวหลังบ้าน เป็นต้น โดยสามารถนำไปปรับใช้ตามความเหมาะสมทางสภาพพื้นที่ของแต่ละพื้นที่ อาจกล่าวได้ว่า เกษตรทฤษฎีใหม่ เป็นแนวทางที่เสนอการทำการเกษตรอย่างมีการวางแผน ใช้ทรัพยากรดิน น้ำ

สัตว์ พืชพันธุ์ ต้น ไม้ต่างๆอย่างเกื้อกูลกันและให้เกิดประโยชน์สูงสุดตามความเหมาะสมของแต่ละสภาพพื้นที่

ตามทฤษฎีใหม่นี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานแนวพระราชดำริอันเป็นหลักปฏิบัติสำคัญยิ่งในการดำเนินการ (ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศ กองบัญชาการตำรวจตระเวน, http://www.bpp.go.th/project/project_4.html) คือ

1. วิธีนี้สามารถใช้ปฏิบัติได้กับเกษตรกรผู้เป็นเจ้าของที่ดิน ที่มีพื้นที่ดินจำนวนน้อย แปลงเล็กๆ ประมาณ 15 ไร่ (ซึ่งเป็นอัตราถือครองเนื้อที่การเกษตรโดยเฉลี่ยของเกษตรกรไทย)
2. มุ่งให้เกษตรกรมีความพอเพียงในการเลี้ยงตัวเองได้ (self sufficiency) ในระดับชีวิตที่ประหยัดก่อน โดยมุ่งเน้นให้เห็นความสำคัญของความสามัคคีกันในท้องถิ่น
3. กำหนดจุดมุ่งหมายให้สามารถผลิตข้าวบริโภคได้เพียงพอตลอดทั้งปี โดยยึดหลักว่าการทำนา 5 ไร่ ของครอบครัวหนึ่งนั้นจะมีข้าวพอกินตลอดปีซึ่งเป็นหลักสำคัญของทฤษฎีใหม่นี้

โดยแบ่งพื้นที่ใน 15 ไร่ (<http://web.ubu.ac.th/home/oard4/hsbung.html>)

ได้ดังนี้

1. สระน้ำ 3 ไร่ ลึก 4 เมตร (30 %) โดยทฤษฎีใหม่ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงคำนึงถึงการระเหยของน้ำในสระหรืออ่างเก็บน้ำลึก 4 เมตร ของเกษตรกรด้วยว่าในแต่ละวันที่ไม่มีฝนตกคาดว่าน้ำระเหยวันละ 1 เซนติเมตร ดังนั้นเมื่อเฉลี่ยว่าฝนไม่ตกปีละ 300 วันนั้นระดับน้ำในสระลดลง 3 เมตร จึงควรมีการเติมน้ำให้เพียงพอเนื่องจากน้ำเหลือกันสระเพียง 1 เมตร
2. นา 5 ไร่ (30 %)
3. พืชไร่และพืชสวน 5 ไร่ (30 %)
4. ที่อยู่อาศัยและอื่นๆ 2 ไร่ (10 %) ได้มีการกล่าวถึง การปลูกไม้เพื่อการใช้สอยได้ในงานก่อสร้างเช่น ซ่อมแซมบ้าน ทำโรงเรียนเลี้ยงสัตว์เท่านั้น

2.1.2 ตัวอย่างการปรับใช้พื้นที่ตามแนวทางเกษตรทฤษฎีใหม่

ในปัจจุบันมีผู้นำนานแนวทางดังกล่าวไปปรับใช้กันอย่างแพร่หลาย โดยแบ่งพื้นที่เป็นสัดส่วนเพื่อการเกษตรกรรม และใช้งานด้านอื่นๆที่เหมาะสมต่อพื้นที่ของตน โดยยกตัวอย่าง การใช้ที่ดินตามแนวทางเกษตรทฤษฎีใหม่จากโครงการวิจัยชุดพัฒนาสังคม ดังนี้

(<http://www.swu.ac.th/royal/book1/b1c3t8.html>)

การใช้ที่ดินตามแนวทางเกษตรทฤษฎีใหม่จากโครงการวิจัยชุดพัฒนาสังคม ได้ศึกษาจากพื้นที่โครงการตัวอย่างที่จังหวัดสระบุรี โดยตามหลักทฤษฎีใหม่ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ

พื้นที่เกษตรกรไทยส่วนใหญ่จะต้องมีเฉลี่ยราว 10-15 ไร่ต่อครอบครัว ควรทำการแบ่งพื้นที่ทั้งหมด ดังนี้

- 30% ขุดสระน้ำเพื่อใช้ในการเกษตร
- 30% นาข้าว
- 30% พืชไร่ พืชสวน
- 10% เป็นที่อยู่อาศัย เลี้ยงสัตว์ ปลูกพืชผักสวนครัว ถนน คันคูดิน หรือकुคลอง

จากสัดส่วนในการแบ่งพื้นที่ต้นแบบมงคลชัยพัฒนา คือ 30:30:30:10 ทางศูนย์ฯ ได้นำแนวความคิดนี้มาประยุกต์ใช้กับพื้นที่ในลักษณะใกล้เคียงกัน ขึ้นกับสภาพปัญหาแต่ละพื้นที่ สำหรับการแบ่งพื้นที่ที่เป็นตัวอย่างให้กับเกษตรกรมีพื้นที่ประมาณ 10 ไร่ เนื้อดินเป็นดินทรายจัด โดยมีสัดส่วนในการแบ่งพื้นที่ คือ 20:20:50:10 เนื่องจากพื้นที่อยู่ท้ายอ่างเก็บน้ำและเนื้อดินเป็นทรายจัด ได้ดำเนินการจัดแบ่งพื้นที่บ้านเกษตรกรตัวอย่าง ซึ่งมีแรงงาน 2-3 คน เนื้อที่ 10 ไร่ ตามองค์ประกอบของทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ แต่ปรับเปลี่ยนสัดส่วนของพื้นที่ต่าง ๆ ตามความเหมาะสมของพื้นที่ ดังนี้

- 20% แรก จัดเป็นพื้นที่แหล่งน้ำและเลี้ยงปลาประมาณ 2 ไร่
- 20% ที่สอง เป็นพื้นที่ปลูกข้าว 2 ไร่
- 50% ที่สาม เป็นพื้นที่ปลูกพืชผสมผสาน 5 ไร่
- 10% สุดท้าย เป็นที่อยู่อาศัย และถนนภายในพื้นที่ 1 ไร่

โดยในพื้นที่ส่วนที่สาม 50% ของพื้นที่ คิดเป็นพื้นที่ 5 ไร่ โดยแบ่งเป็นพื้นที่ปลูกพืชผสมผสานที่มีพืชที่สามารถนำมาใช้ในการทำเฟอร์นิเจอร์และใช้ประโยชน์ในการก่อสร้างได้ ดังนี้

ไม้ผล เนื้อที่ 3.25 ไร่

ได้คัดเลือกพันธุ์ไม้ผลที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและพื้นที่ 5 ชนิด ได้แก่มะม่วงกระท้อน ขนุน และส้มโอ ซึ่งเป็นพืชที่สามารถอยู่ได้ในสภาพพื้นที่แห้งแล้ง ปริมาณฝนน้อย แปรปรวน ไม้แน่นอน ระยะห่างระหว่างหลุม 8x8 เมตร ขุดหลุมขนาด 1x1 เมตร ลึก 1 เมตร คลุกเคล้าด้วยปุ๋ยหมักอัตรา 50 กก./หลุม เป็นพืชหลัก ปลูกแซมด้วยไม้ผลพุ่มกลาง เช่น กัลยัมมะละกอ ฝรั่ง และพืชพุ่มเล็ก เช่น พริก มะเขือ เพื่อเป็นพืชรายได้ในช่วงที่พืชหลักยังไม่ให้ผลผลิต

พืชไร่เนื้อที่ 0.50 ไร่

ทำการไถพื้นที่ หว่านปุ๋ยหมัก อัตรา 4 ตัน/ไร่ ไถพรวนแล้วกร่องยาว ตลอดทั้งพื้นที่เพื่อทำการปลูกพืชไร่ต่าง ๆ เช่น ข้าวโพดหวาน ถั่วลิสง ถั่วเขียว หมุนเวียนสลับกันไปตลอดปี

พืชผัก เนื้อที่ 0.75 ไร่

ทำการไถพื้นที่หว่านปุ๋ยหมัก อัตรา 8 ตัน/ไร่ ไถพรวนแล้วขร่ง เพื่อปลูกพืชผักหลายชนิด เช่น ถั่วฝักยาว ผักคะน้า ผักกาดขาว กหล่ำปลี ผักกวางตุ้ง ผักบุ้ง ฯลฯ หมุนเวียนตลอดไปทั้งปี โดยจะใส่ปุ๋ยหมักหรือปุ๋ยคอก (มูลไก่เนื้อ) คลุกเคล้าดินทุกครั้งก่อนปลูกใหม่

ไม้ดอก เนื้อที่ 0.25 ไร่

ทำการไถพื้นที่หว่านปุ๋ยหมัก อัตรา 8 ตัน/ไร่ ไถพรวนแล้วขร่งปลูกไม้ดอก เช่น มะลิ กุหลาบ

สวนป่า เนื้อที่ 0.25 ไร่

เป็นพืชที่ปลูกสร้างสวนป่าและสวนสมุนไพร ได้คัดเลือกไม้ป่าและไม้โตเร็วที่เหมาะสมกับพื้นที่สามารถใช้ประโยชน์ได้ทั้งในระยะสั้นและระยะยาว ปลูกผสมผสานกันทั้งในบริเวณสวนป่าและบริเวณขอบเขตพื้นที่ ไม้ป่าดังกล่าว ได้แก่ สะเดา มะขามเปรี้ยว ตีนเป็ด ยางนา และมะค่าโมง ส่วนสมุนไพรที่ปลูกภายในสวนป่า ได้แก่ สมุนไพรที่สามารถนำมาใช้ได้ในชีวิตประจำวัน หรือคร่าวๆ เป็น เช่น ขมิ้นชัน เกล็ดพังพอน ฟ้าทะลายโจร พริกไทย เป็นต้น

พื้นที่ส่วนสุดท้าย โครงสร้างพื้นฐาน เนื้อที่ 1 ไร่ (10% ของพื้นที่)

เป็นพื้นที่ปลูกบ้านอยู่อาศัย และพืชผักสวนครัว รวมทั้งถนนเพื่ออำนวยความสะดวกในพื้นที่

จะเห็นได้ว่ามีการจัดพื้นที่สำหรับการปลูกไม้เพื่อประโยชน์ทางการเกษตร มีพืชยืนต้นเพียงเล็กน้อยเพื่อใช้สอยเท่าที่จำเป็นเท่านั้น ยังไม่มีการจัดเตรียมพื้นที่การปลูกไม้เพื่อเตรียมวัสดุในการสร้างที่พักอาศัย

2.1.3 หลักเกณฑ์ทฤษฎีใหม่กับแนวความคิดการปลูกไม้เพื่อเตรียมวัสดุในการสร้างบ้าน

ปราชญ์ชาวบ้าน เป็นผลที่เกิดขึ้นจากหลักเกณฑ์ทฤษฎีใหม่ที่เริ่มรู้จักกันอย่างแพร่หลายจากการขยายผลทดลองผ่านหน่วยงานต่างๆ ไปถึงเกษตรกรทั่วไปเริ่มมีการนำไปใช้จริง เกษตรกรที่มีความตั้งใจและปฏิบัติอย่างจริงจังจนสามารถเลี้ยงดูตนเองและถ่ายทอดความรู้ได้ จะได้รับการยกย่องจากชาวบ้านเป็นรู้จักในนาม “ปราชญ์ชาวบ้าน” ซึ่งหมายถึง บุคคลผู้เป็นเจ้าของภูมิปัญญาชาวบ้าน และนำภูมิปัญญามาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตจนประสบผลสำเร็จสามารถถ่ายทอดเชื่อมโยงคุณค่าของอดีตกับปัจจุบันได้อย่างเหมาะสม (<http://www.showded.com>) ปราชญ์ชาวบ้านได้มีการรวมกลุ่ม และจัดตั้งขึ้นเป็นเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน โดยได้พยายามศึกษารูปแบบการทำเกษตรกรรมโดยไม่ได้อาเงินเป็นตัวตั้งในระบบการผลิต หันมาทำการเกษตรแบบผสมผสานพึ่งตนเอง ด้วยการออมน้ำ ออมน้ำมัน ออมน้ำ ออมน้ำมัน ออมน้ำ ออมน้ำมัน และ

ออมต้นไม้อย่างยั่งยืน เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน รวมตัวกันอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่ปี 2540 โดยเจริญรอยตามเบื้องพระยุคลบาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง พัฒนาความรู้จนสามารถพึ่งพาตนเอง และพึ่งพาตนเองอย่างสมดุล โดยมีการจัดประชุม แลกเปลี่ยนความรู้เพื่อพัฒนาที่ดิน และคุณภาพชีวิตเกษตรกรตามความเหมาะสมของแต่ละพื้นที่ใน ภูมิภาคต่าง (<http://home.kku.ac.th>) โดยปัจจุบันปราชญ์ชาวบ้านมีเครือข่ายมากกว่า 70 คนทั่วประเทศ ซึ่งส่วนมากมีเครือข่ายอยู่ในพื้นที่ทางภาคอีสาน และมากที่สุดในพื้นที่จังหวัดบุรีรัมย์ (อุทัย อันพิมพ์, 2550)

สำหรับแนวทางการปลูกไม้เพื่อการใช้งานและความคิดเห็นทางด้านที่อยู่อาศัย มีศูนย์การเรียนรู้แห่งหนึ่งที่มีการใช้พื้นที่ส่วนบุคคลในการให้เกษตรกร นักศึกษา และผู้ที่สนใจ สามารถเข้าไปเรียนรู้การจัดการพื้นที่แบบผสมผสานทางการเกษตร ซึ่งมีชื่อว่า “มหาชีวลัยอีสาน” ซึ่งมีเกษตรกรร่วมเครือข่ายการทำเกษตรแนวทางเกษตรทฤษฎีใหม่อย่างกว้างขวาง และมีความสนใจต่อโครงการการปลูกไม้เพื่อสร้างที่พักอาศัยให้แก่เกษตรกรอย่างชัดเจน มหาชีวลัยอีสาน คือ ศูนย์การเรียนรู้ที่ตั้งอยู่บนพื้นที่ 700 ไร่ บ้านปากช่อง ตำบลสนามชัย อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์ ผู้ก่อตั้งคือ คุรุบาทุณินันท์ ปรัชพฤทธิ์ ซึ่งมีแนวคิดที่ต้องการให้สถานที่แห่งนี้เป็นที่อยู่อาศัยแหล่งทำกิน และแหล่งเรียนรู้ โดยยังคงให้มีความอุดมสมบูรณ์ทั้งพืช ต้นไม้ สัตว์ ที่มีการปลูกไม้ต่างๆไว้ มีทั้งอายุกว่า 40 ปี จนถึง 10 ปี ซึ่งมีการนำไปใช้เป็นส่วนประกอบในการก่อสร้างอาคารต่างๆและมีการปลูกทดแทนอยู่ประจำ เช่น ไม้กระถินเทพา ไม้สัก ไม้แดง และพืชชนิดต่างๆ ทั้งพืชไร่ พืชสวน แต่ยังไม่มียุทธศาสตร์ที่แน่นอนทั้งปริมาณที่ใช้ จำนวนไม้ พื้นที่การปลูก ศูนย์การเรียนรู้แห่งนี้จึงเป็นพื้นที่ในการจัดการการเรียนรู้แก่เกษตรกรและชุมชนท้องถิ่น คณะครู นิสิตนักศึกษาและผู้สนใจงานพัฒนาท้องถิ่นในวิถีนวนเกษตร ซึ่งหมายถึงระบบเกษตรที่ดำเนินกิจกรรมแบบเกื้อกูลกัน มีทั้งการปลูกพืชเลี้ยงสัตว์ และดูแลรักษาระบบนิเวศ (นาวิ นาควัชร, 2543) และในปัจจุบันกำลังมีการทดลองด้านการเกษตรที่เรียกว่า “เกษตรประณีต” ซึ่งมีแนวคิดมาจากการทำเกษตรแบบผสมผสานพึ่งพาตนเองต้องมีพื้นที่มาก ทำให้ผู้ที่สนใจไม่สามารถทำได้ จึงได้มีแนวคิดในการทำเกษตรจากเล็กไปหาใหญ่ จากง่ายไปยาก (ผาย สร้อยสระกลาง, 2547) ซึ่งสอดคล้องต่อจุดประสงค์ของเกษตรทฤษฎีใหม่ที่ต้องการจัดการพื้นที่ขนาดเล็กให้เกิดประโยชน์สูงสุด

นอกจากนั้น ยังมีปราชญ์ชาวบ้านอีกท่านหนึ่งได้ให้แนวความคิดเกี่ยวกับบ้านเรือนแก่กลุ่มเครือข่ายเกษตรกรที่มาอบรมไว้ว่า “อยากมีบ้านให้ลูก ปลูกไม้ตั้งแต่วันนี้” พอภาสิคำ เคื่อง (2550) ได้ให้แนวคิดนี้และมีการแจกไม้ยืนต้นต่างๆให้ชาวบ้านเสมอ เพื่อให้ปลูกเพื่อไว้ใช้งานในอนาคต แต่แนวความคิดการปลูกไม้เพื่อการสร้างบ้านยังไม่มีรูปแบบบ้าน และปริมาณไม้ที่ใช้

พ่อไพรัตน์ ชื่นศรี (2550) หนึ่งในกลุ่มปราชญ์ชาวบ้าน ผู้ก่อตั้งศูนย์การเรียนรู้บ้านแสงจันทร์ ตั้งอยู่ที่ อ.สตึก จังหวัดบุรีรัมย์ พ่อไพรัตน์ได้พูดถึงการมีบ้านของเกษตรกรในปัจจุบัน เป็นเรื่องใหญ่ เนื่องจากวัสดุมีราคาแพง ไม้ที่เคยตัดจากหัวไร่ปลายนาที่มีไม่มาก การตัดจากพื้นที่ป่าก็ทำไม่ได้เหมือนเมื่อก่อนเนื่องจากปัจจุบันป่าไม่มีจำนวนน้อยและมีข้อบังคับทางกฎหมาย จึงทำให้การสร้างที่อยู่อาศัยสำหรับเกษตรกรกลายเป็นภาระที่หนักและไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้ ซึ่งรูปแบบบ้านที่ใช้ในการก่อสร้างไม่มีรูปแบบแน่นอนเกษตรกรมักจะสร้างตามการก่อสร้างที่มีรูปแบบง่าย ๆ ทั่วไปตามความชำนาญของช่างและกำลังทรัพย์ของเกษตรกร แต่โดยส่วนมากยังคงชอบรูปแบบบ้านเรือนพื้นถิ่นอีสาน แต่ขาดการสืบทอดความรู้ทางรูปแบบการก่อสร้าง และวัสดุที่ใช้คือไม้ ซึ่งปัจจุบันหายากและมีราคาแพง พ่อไพรัตน์จึงได้ปลูกไม้และนำไม้ที่ปลูกเองมาใช้ก่อสร้างบ้านของตนเองใช้อาศัยในปัจจุบัน

ศูนย์การเรียนรู้ต่างๆของปราชญ์ชาวบ้านจะมีการประชุมกันเพื่อแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ทางด้านการเกษตรอย่างสม่ำเสมอ เมื่อการทำการเกษตรเริ่มมีการปฏิบัติกันอย่างจริงจัง แพร่หลายจนสามารถเลี้ยงตนเองและครอบครัวได้ กลุ่มปราชญ์ชาวบ้าน จึงได้เริ่มมีการพัฒนาแนวความคิดทางด้านการปลูกไม้เพื่อใช้เป็นวัสดุในการสร้างบ้าน เนื่องจากเล็งเห็นว่า บ้านเป็นภาระหนึ่งที่หนักสำหรับเกษตรกรในการรับผิดชอบค่าก่อสร้าง จึงได้มีการส่งเสริมการปลูกไม้เพื่อการสร้างบ้าน ดังข้อมูลต่อไปนี้

แนวคิดและการวางแผนการปลูกไม้เพื่อการสร้างบ้าน

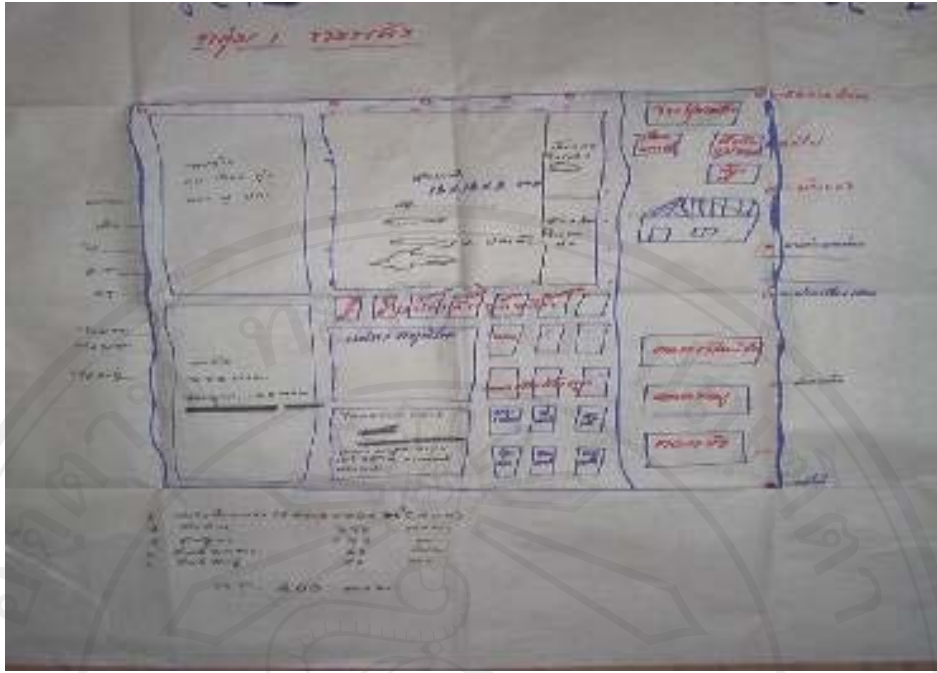
จากการลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลภาคสนามเดือนมกราคม พ.ศ. 2550 ที่ศูนย์การเรียนรู้มหาชีวลัยอีสาน จ.บุรีรัมย์ ก่อตั้งโดยครูบาสุทธินันท์ ปรัชญพฤกษ์ พบว่า ในช่วงปี พ.ศ. 2547 ได้มีการจัดประชุมกลุ่มชาวบ้านเกษตรกร ซึ่งปรกติในศูนย์การเรียนรู้มหาชีวลัยอีสานจะมีการประชุมเกษตรกร ปราชญ์ชาวบ้านและผู้มีความรู้ผู้เชี่ยวชาญ เพื่อพัฒนาแนวทางต่างๆที่เกี่ยวกับการเกษตร ไม่ว่าจะเป็นการทำเกษตร การทำปุ๋ย การเลี้ยงสัตว์ เพื่อให้ความรู้และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับการปลูกไม้ต่างๆในพื้นที่ของตนเอง ซึ่งผู้วิจัยได้ไปเก็บข้อมูลจากการสังเกตทางอ้อม (Indirect Observation) จากการศึกษาผ่านภาพ เนื่องจากมีการจัดประชุมมีแนวคิดการปลูกไม้สร้างบ้านและจัดประชุมตั้งแต่ปี พ.ศ. 2547 และการสอบถามจากผู้เข้าร่วมประชุมบางส่วนอีกครั้ง ในการจัดประชุม ได้มีการกล่าวถึงการจัดวางพื้นที่และรูปแบบบ้านที่ตรงต่อความต้องการของวิถีชีวิตของเกษตรกร โดยมีการเสนอความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดพื้นที่การปลูกพืชผลต่างๆ ตามแนวทางเกษตรทฤษฎีใหม่ แต่มีการปรับใช้ให้เหมาะสมต่อพื้นที่ของตน และมีการเสนอแนวความคิด “บ้านในฝัน” ที่ต้องการสร้างในพื้นที่ของตนเอง ดังภาพที่ 2.1 ถึง ภาพที่ 2.5

ภาพที่ 2.1 รูปภาพแสดงการร่วมแสดงความคิดเห็นของกลุ่มเกษตรกร

ภาพที่ 2.2 ภาพวาดรูปแบบบ้านและพื้นที่บริเวณบ้าน โดยกลุ่มเกษตรกร

ภาพที่ 2.3 ภาพวาดรูปผังการจัดพื้นที่บ้านและพื้นที่การเกษตร โดยกลุ่มเกษตรกร

ภาพที่ 2.4 ภาพวาดรูปการแบ่งพื้นที่การเกษตรในบริเวณบ้าน

ภาพที่ 2.5 ภาพการลำดับไม้ต่างๆที่มีการปลูกและส่งเสริมการปลูก

จากกิจกรรมที่กลุ่มเกษตรกรจัดขึ้นจะเห็นได้ว่า เกษตรกรมีการตื่นตัวและมีความสนใจในการพัฒนาคุณภาพชีวิตในทุกด้านรวมทั้งด้านที่อยู่อาศัยโดยการพึ่งพาตนเองจากวัสดุที่จัดหาเองได้ มีการจัดการและการวางแผนเพื่อเพิ่มเติมปรับปรุงความรู้อย่างต่อเนื่อง จากภาพที่ 2.2 จะเห็นได้ว่า บ้านเป็นส่วนหนึ่งที่เกษตรกรคำนึงถึงร่วมกับการจัดพื้นที่กักเก็บน้ำ พื้นที่การเกษตรต่างๆดังภาพที่ 2.3-2.4 ได้มีการกล่าวถึงไม้ที่นิยมปลูกในพื้นที่และส่งเสริมให้มีการปลูกเพื่อการสร้างบ้าน ดังภาพที่ 2.5

การเก็บข้อมูลจากกลุ่มเครือข่ายเกษตรกรของครูบาสุทธินันท์ในครั้งนี้ พบว่า ส่วนมากเกษตรกร ยังคงต้องการอาศัยอยู่บ้านที่ก่อสร้างจากวัสดุไม้ เนื่องจากเย็นสบาย ระบายอากาศได้ดี และเล็งเห็นว่า บ้านที่นิยมสร้างกันในปัจจุบัน ที่ชั้นล่างเป็นปูน ชั้นบนเป็นไม้นั้น หากมองการใช้งานในชีวิตประจำวัน จะต้องใช้พื้นที่ด้านหน้าบ้าน เพื่อทำเป็นศาลาเล็กๆ เพื่อใช้ทำกิจกรรมต่างๆ แทนที่การใช้พื้นที่ในบ้าน จึงเริ่มมีเห็นประโยชน์ของเรือนที่ยกใต้ถุนดังภาพวาดข้างต้น เนื่องจากสอดคล้องต่อวิถีชีวิต การใช้งาน และเป็นผลดีต่อสิ่งแวดล้อมโดยรวม จึงมีความต้องการสร้างบ้านไม้ที่ยกใต้ถุนและสอดคล้องต่อสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเดิมของอีสาน

นอกจากนั้นกลุ่มตัวอย่างนี้ ได้มีการกล่าวถึง การเจริญเติบโตของครอบครัวและพื้นที่รูปแบบบ้านที่สอดคล้องต่อความต้องการของแต่ละครอบครัวซึ่งแตกต่างกันออกไป ดังนั้นจึงได้มีการศึกษากลุ่มตัวอย่างเกษตรกรเพิ่มเติมเพื่อศึกษาการตั้งต้นครอบครัว การขยายครอบครัวและตัวเรือนที่พักอาศัยต่อไป

กล่าวโดยสรุป ตามแนวทางเกษตรทฤษฎีใหม่ ได้มีการเสนอที่ดินที่เล็กประมาณ 15 ไร่ เพื่อการทำกินเลี้ยงครอบครัว โดยปลูกข้าวในพื้นที่ 5 ไร่ สามารถเพียงพอต่อการบริโภคของ 1 ครอบครัว และปลูกพืชสวนครัว พืชไร่ พืชสวนอีก 5 ไร่ แบ่งพื้นที่กักเก็บน้ำ 3 ไร่ ลึกประมาณ 4 เมตร จะสามารถรองรับการใช้งานได้ตลอดทั้งปี และใน 2 ไร่สุดท้ายมีการแบ่งเพื่อปลูกไม้ยืนต้น ไม้ใช้สอย สร้างโรงเรือนเลี้ยงสัตว์ แต่เนื่องจากสภาพแวดล้อมที่แตกต่างและความต้องการที่แตกต่างกันออกไป เกษตรกรจึงมีการประยุกต์การใช้พื้นที่นั้นตามความเหมาะสมของพื้นที่ ซึ่งเกษตรกรที่ปฏิบัติจริงสามารถเลี้ยงดูตนเองได้จนเป็นที่ยอมรับเป็น ปราชญ์ชาวบ้าน ซึ่งหากเกษตรกรคนใดสามารถพัฒนาตนเองจนสามารถเลี้ยงดูตนเอง และมีองค์ความรู้เป็นที่ยอมรับเป็นปราชญ์ชาวบ้านก็จะสามารถสร้างเครือข่ายของตนเองและให้ความรู้ต่อไป จากการเก็บข้อมูลในการลงพื้นที่ที่จะเห็นได้ว่าแนวความคิดในการปลูกไม้เพื่อการสร้างบ้านมีกลุ่มผู้ที่สนใจอย่างชัดเจน แต่ยังขาดรูปแบบบ้านที่สวยงามและการวางแผนการปลูกไม้เพื่อรองรับการสร้างบ้านที่อาจเปลี่ยนแปลงไปตามช่วงอายุของเกษตรกร จึงเป็นวัตถุประสงค์ของงานวิจัยดังต่อไปนี้

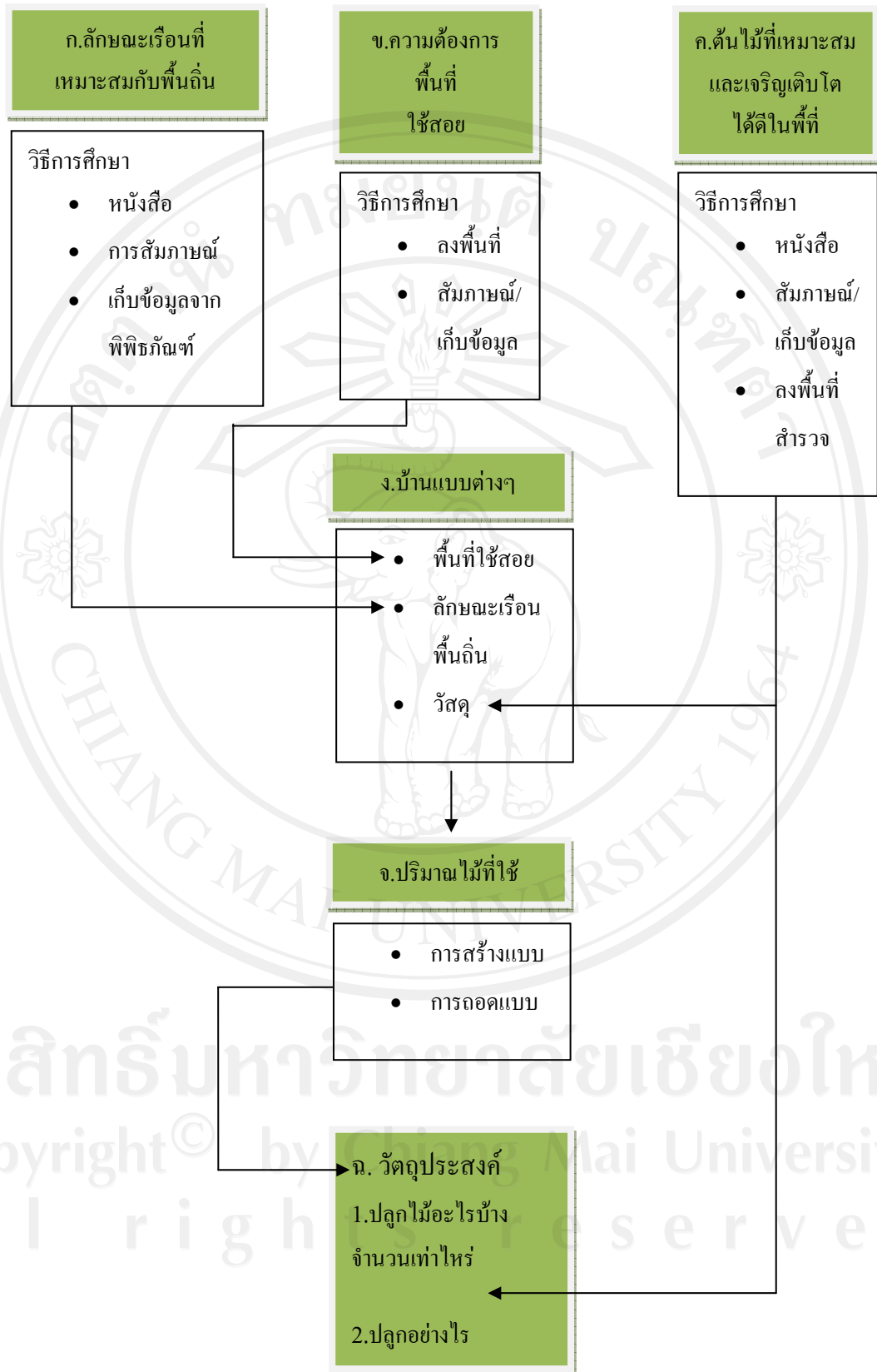
2.2 วัตถุประสงค์ของงานวิจัยและกระบวนการวิจัย

จากข้อสรุปในหัวข้อ 2.1 จึงเป็นที่มาของการหาคำตอบหลัก 2 ประการคือ

1. เพื่อหาชนิดของต้นไม้และจำนวนต้นไม้ที่ปลูกเพื่อการเตรียมวัสดุในการสร้างบ้าน
2. หาวิธีการปลูกไม้ชนิดนั้นๆ เพื่อนำไปสู่พื้นที่ที่ใช้ปลูกต้นไม้

การนำมาซึ่งคำตอบตามวัตถุประสงค์ข้างต้น จึงสามารถได้ออกแบบกระบวนการวิจัยดังแผนผังในภาพที่ 2.6

แผนภาพนี้แสดงความสัมพันธ์ระหว่างกิจกรรมต่างๆที่ต้องทำในงานวิจัยนี้เพื่อให้คำตอบทั้ง 2 ข้อข้างต้น โดยได้มาจากในข้อ ง. จ. และ ฉ. คือ การต้องการทราบปริมาณไม้ที่ปลูกและแนวทางการปลูกไม้ต่างๆ เพื่อการวางแผนการปลูกไม้สร้างบ้านสำหรับเกษตรกร ประกอบด้วยขั้นตอนย่อย ก. ข. ค. ซึ่งเป็นการจัดเรียงข้อมูลตามความสัมพันธ์เชิงเหตุผล โดยแบ่งประเภทตามลำดับเวลา ซึ่งมีการเก็บข้อมูล แบบการวิจัยเชิงอนาคต (Futuristic Research) และการวิจัยเชิงปัจจุบัน (Contemporaneous Research) โดยมีส่วนที่เป็นการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องราวปัจจุบัน ผลที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน และเป็นการวิจัยการวางแผนหรือการคาดคะเนอนาคต ประกอบกับงานวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ (Historical Research) ซึ่งเป็นการวิจัยเพื่อหาความจริง ในสภาพตามความเป็นจริงในอดีตที่ผ่านมา เพื่อนำมาใช้ประกอบในบางส่วนของงานวิจัย (บุญชม ศรีสะอาด, 2543)

ภาพที่ 2.6 แผนผังแสดงกระบวนการวิจัย

ดังนั้น วัตถุประสงค์หลัก คือ สร้างแผนการปลูกไม้เพื่อการสร้างที่อยู่อาศัยของตนเองให้เป็นทางเลือกหนึ่งสำหรับเกษตรกร โดยหาจำนวนและชนิดของไม้ที่ปลูกและวิธีการปลูกต้นไม้เหล่านั้น เพื่อหาคำตอบของวัตถุประสงค์หลักของงานวิจัยดังกล่าวแผนผังงานวิจัยข้างต้น จะสามารถแบ่งเป็นวัตถุประสงค์ของแต่ละกระบวนการย่อยได้ดังนี้

1. เพื่อหาการใช้พื้นที่และขนาดพื้นที่ใช้สอย โดยหาความต้องการการใช้พื้นที่ในแต่ละช่วงอายุตามการเจริญเติบโต เพื่อให้ได้มาซึ่งระยะเวลาการขยายครอบครัว และแนวทางการศึกษารูปแบบเรือนแต่ละหลัง

แนวทางการวิจัย ในขั้นตอน ข. โดยการเก็บข้อมูลจากกลุ่มเกษตรกรจากการสัมภาษณ์เชิงลึกถึงความต้องการรูปแบบบ้านและการสังเกตวิถีชีวิตทั่วไปของเกษตรกร

2.หารูปแบบบ้าน โดยรูปแบบบ้านมีความเหมาะสมต่อการใช้งานและคงเอกลักษณ์ความเป็นพื้นถิ่นอีสาน เพื่อนำไปประกอบใช้ในการออกแบบบ้านต้นแบบและใช้คำนวณปริมาณไม้ที่ใช้ในการก่อสร้าง โดยมีวิธีการเก็บข้อมูลดังนี้

แนวทางการวิจัย ประกอบด้วยข้อมูลในข้อ ก. และ ข. โดยการศึกษาจากกลุ่มเกษตรกรถึงรูปแบบบ้านที่ต้องการและที่ได้อาศัยจากอดีตจนถึงปัจจุบัน โดยการสัมภาษณ์เพื่อใช้เป็นฐานข้อมูลในการศึกษารูปแบบบ้านที่จะเกิดขึ้นตลอดชีวิตของเกษตรกร โดยการเก็บข้อมูลจากหนังสือ เอกสารและสถานที่ที่มีการเก็บรวบรวมบ้านตัวอย่างที่สามารถให้เกษตรกรเห็นภาพบ้านที่ตรงตามความต้องการของเกษตรกร โดยการเก็บข้อมูลจากพิพิธภัณฑ์ ที่มีการรวบรวมบ้านอีสานเพื่อการออกแบบและสอดคล้องต่อไม้ชนิดต่างๆที่ปลูก ประกอบกับเก็บข้อมูลการใช้พื้นที่ใช้สอยที่มีเพิ่มเติมจากรูปแบบบ้านพื้นถิ่นที่ศึกษาจากบ้านตัวอย่างที่สอดคล้องแต่ละช่วงอายุข้างต้น

3.หาปริมาณไม้ที่ต้องการและพื้นที่ในการปลูก จากรูปแบบบ้านที่ได้ และไม้ที่ใช้ ส่งผลต่อการคำนวณและการถอดปริมาณการคาดคะเนไม้ที่ต้องใช้ในการก่อสร้างและการปลูก

แนวทางการวิจัย จากภาพแผนผังในส่วน ค.สามารถแบ่งได้เป็น 2 ส่วนได้แก่ ส่วนที่หนึ่งคือ คือการคำนวณปริมาณไม้ที่ใช้ ใช้วิธีการสัมภาษณ์ถึงวิธีการของการใช้ไม้ในการก่อสร้างในพื้นที่ที่ทำการศึกษาและตามหลักการทางการคณิตป่าไม้เพื่อหาปริมาณไม้ก่อนที่ต้องใช้ ส่วนที่สองคือวิธีการปลูก ซึ่งนำมาในการได้ผลผลิตไม้ก่อนนั้นๆ โดยการเก็บข้อมูล ไม้ที่ใช้และการปลูกไม้ จากการสัมภาษณ์เกษตรกรและการสังเกตในพื้นที่ ประกอบกับการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับไม้ชนิดต่างๆ

ในส่วนของวิจัยโดยละเอียดจะได้กล่าวถึงในแต่ละบท เนื่องจากการจัดเรียงข้อมูลตามความสัมพันธ์เชิงเหตุผล วิจัยจึงเกิดขึ้นตามการประกอบส่วนของการศึกษาและเก็บข้อมูล

2.3 พื้นที่ทำการศึกษ

เพื่อการได้มาซึ่งคำตอบตามวัตถุประสงค์หลักและวัตถุประสงค์ย่อย จึงมีการเลือกพื้นที่เก็บข้อมูลเป็นแหล่งเดียวเนื่องจากประหยัดงบประมาณและเวลาในการศึกษาและวิจัย เนื่องจากปราชญ์ชาวบ้านในปัจจุบันมีมากกว่า 70 เครื่อง่ายทั่วประเทศแต่มีมากที่สุดในจังหวัดบุรีรัมย์ และมีแนวคิดชัดเจนการปลูกไม้เพื่อการก่อสร้างตามวัตถุประสงค์ จึงได้เลือกเป็นพื้นที่เก็บข้อมูลศึกษา โดยมีผู้ที่สนใจแนวทางการปลูกไม้เพื่อการสร้างบ้านอย่างกว้างขวางและได้มีการปลูกไม้เพื่อการสร้างบ้านในอนาคตไว้ด้วย แต่ยังคงขาดรูปแบบและปริมาณที่ใช้ในการก่อสร้าง พื้นที่ดังกล่าวจึงเหมาะแก่การศึกษาและเก็บข้อมูล